

TURKIY TILLI XALQLAR ADABIYOTIDA EPOS JANRINING TARAQQIYOTI

Nurmuxamedova Moxira Uralovna,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti oqituvchisi
mohiranurmuamedova63@gmail.com

Annotatsiya. Adabiyot, bir jamiyatning madaniy merosini, qadriyatlarini va tarixini aks ettiruvchi muhim vositadir. Ayniqsa, epik adabiyot xalqning tarixiy kurashini, qahramonliklarini va madaniy boyliklarini chuqurroq taqdim etadi. Turk tilida so'zlashuvchi xalqlarning adabiyotida ham epos janri, an'anaviy va zamonaviy adabiyotning asosiy poydevorlaridan biriga aylangan. Epos – bu xalqlarning qahramonlik hikoyalarini, katta urushlarini, mifologik rivoyatlarini va jamiyatlarning turmush tarzini ifodalovchi uzun va keng qamrovli adabiy janrdir. Turkiy tilli xalqlarning adabiyotida epos, O'rta Osiyodan Anadoluigacha bo'lgan keng bir hududda, turli davrlarda muhim rol o'ynagan.

Kalit so'zlar. Epos, doston, Urxun-Enasoy yozuvlari, yozma manbalar, an'ana, xalq qahramoni, adabiy janr.

РАЗВИТИЕ ЭПОСА В ЛИТЕРАТУРЕ ТЮРКОЯЗЫЧНЫХ НАРОДОВ

Нурмухамедова Мохира Ураловна,
преподаватель Узбекско-Финского педагогического института

Аннотация. Литература является важным средством, отражающим культурное наследие, ценности и историю общества. Особенно эпическая литература глубже представляет историческую борьбу народа, его героизм и культурные богатства. В литературе тюркских народов жанр эпоса стал одним из основополагающих элементов как традиционной, так и современной литературы. Эпос – это длинный и охватывающий литературный жанр, который выражает героические сказания народов, великие войны, мифологические предания и образ жизни обществ. В литературе тюркских народов эпос играл важную роль в различные исторические периоды на обширной территории от Центральной Азии до Анатолии.

Ключевые слова. Эпос, дастан, Урхун Энасой, письменные источники, традиция, народный герой, литературный жанр.

THE DEVELOPMENT OF THE EPIC GENRE IN THE LITERATURE OF TURKIC-SPEAKING PEOPLES

Nurmuxamedova Moxira Uralovna,
teacher at Uzbekistan-Finish pedagogical institute

Abstract. Literature is an important tool that reflects the cultural heritage, values, and history of a society. In particular, epic literature presents a deeper understanding of the historical struggles, heroism, and cultural wealth of a people. In the literature of Turkic-speaking peoples, the epic genre has become one of the foundational elements of both traditional and modern literature. The epic is a broad and expansive literary genre that expresses the heroic tales, great wars, mythological stories, and ways of life of societies. In the literature of Turkic peoples, the epic has played a significant role in various periods across a wide region, from Central Asia to Anatolia.

Keywords. Epic, dastan, Urxun Enasoy Writings, written sources, tradition, national hero, literary genre.

TÜRK DİLİ KONUŞAN HALKLARIN EDEBİYATINDA EPOS JENRİNİN GELİŞİMİ

Nurmuxamedova Moxira Uralovna

Özbekistan-Finlandiya pedagogi enstitüsü öğretmeni

Özet. Edebiyat, bir toplumun kültürel mirasını, değerlerini ve tarihini yansıtan önemli bir araçtır. Özellikle epik edebiyat, bir halkın tarihi mücadelelerini, kahramanlıklarını ve kültürel zenginliklerini daha derinlemesine sunar. Türk dili konuşan halkların edebiyatında da epos türü, geleneksel ve modern edebiyatın temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Epos, halkların kahramanlık hikayelerini, büyük savaşlarını, mitolojik öykülerini ve toplumların yaşam tarzlarını ifade eden geniş kapsamlı bir edebi türdür. Türk halklarının edebiyatında epos, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir alanda, farklı dönemlerde önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar kelimeler. Epos, doston, Urxun Enasoy Yazıları, yazılı kaynaklar, gelenek, ulusal kahraman, edebi tür.

Epos, odatda, doston shaklida xalq orasida og'zaki tarzda o'tkaziladigan, katta qahramonlik voqealarini, tabiatdan tashqi kuchlar bilan kurashishni va milliy tarixiy hodisalarni tasvirlaydigan adabiy janrdir. Epos, qahramonlik, millatning birligi, ozodlik kurashi kabi umumbashariy mavzular asosida quriladi. Turkiy tilli xalqlar adabiyotida epos, ko'pincha, qahramonlarning boshidan kechirgan katta voqealar, qiyinchiliklar va ularni yengishlariga asoslanib shakllanadi. Epos turida, xalqning kollektiv xotirasiga chuqur o'rnashgan qahramonlik va xalq dostonlari asosiy o'rinda turadi.

Turkiy tilli xalqlarining epos an'analari, O'rta Osiyoda Urxun Enasoy Yozuvlari va Ko'kturklar davrigacha borib tarqaladi. Ushbu davrda yozuvga olingan ilk matnlar turkiy tilli xalqlarining tarixiy va madaniy xotirasini yaratgan va shu bilan birga epos an'anasining asosiy poydevorlarini qo'ygan. Urxun Enasoy Yozuvlari, bir turdagi epos deb hisoblanmasa-da, turkiy tilli xalqlarning ilk yozma manbalaridan biri bo'lib, qahramonlik va xalqning birligi kabi mavzularni yoritganligi tufayli eposning prekursori hisoblanishi mumkin.

Turkiy tilli xalqlar O'rta Osiyodan ko'chib o'tgan sari, epos an'analari ham bu xalqlar bilan birga turli hududlarga tarqaldi. Ko'chmanchi jamiyatlarda og'zaki tarzda o'tkaziladigan qahramonlik hikoyalari xalq orasida katta o'rin tutdi. Ushbu afsonalar, vaqt o'tishi bilan og'zaki adabiyotning eng muhim janrlaridan biri bo'lgan dostonlarni yaratdi.

Turkiy tilli xalqlarining adabiyotidagi epos an'anasi, turli hududlarda boy tarzda shakllangan. Anadolu, Qora dengiz hududidan O'rta Osiyogacha bo'lgan keng bir hududda, har bir xalqning o'ziga xos qahramonlik hikoyalari va dostonlari mavjud. Ushbu asarlar xalqning kundalik hayotida muhim o'rin tutadi va ko'pincha, dostonlar, qahramonlik, muhabbat, urush va mifologik unsurlar bilan ichki aloqada bo'ladi.

Alpomish eposi, turkiy tilli xalqlarining eng muhim dostonlaridan biri sifatida, O'rta Osiyodan Anadoluigacha bo'lgan keng hududda chuqur izlar qoldirgan. Ushbu doston, turkiy tilli xalqlarining tarixiy kurashlarini, qahramonliklarini, madaniy qadriyatlarini va an'analari aks ettiruvchi muhim adabiy asardir. Alpomish, nafaqat shaxsiy qahramonlik, balki ijtimoiy qadriyatlarni ulug'laydigan bir qahramon sifatida, Turkiy tilli xalqlarning umumiy xotirasida muhim o'rin tutadi.

Alpomishning eposi, qahramonlik, adolat, sevgi va erkinlik kabi mavzular atrofida shakllanadi va bu mavzular faqat shaxsiy qahramonlik bilan cheklanib qolmay, balki xalqning ijtimoiy tuzilmasi va madaniyatini ham chuqurroq o'rganadi. Alpomishning xalq qahramoni sifatida tasvirlanishi, uni faqat jismoniy kuchi bilan emas, balki axloqiy va etika qadriyatlariga bo'lgan sadoqat bilan ham ajralib turishini ta'minlaydi. Epos, shuningdek, xalqning an'anaviy turmush tarzini, urush strategiyalarini, e'tiqodlarini va tabiat bilan bo'lgan munosabatini ham tasvirlaydi.

Turkiy tilli xalqlar adabiyotida Alpomish, qahramonlik dostoni sifatida muhim o'rin egallaydi. Epos, Turklarning tarixiy o'tmishida, xalqning qarshilik ko'rsatishi va erkinlik uchun kurashishi bilan uzviy bog'langan holda, turli madaniy va geografik hududlarda turlicha shakllarda etkazilgan. Ushbu doston, nafaqat adabiy durdonalar sifatida, balki Turk madaniyatining muhim qismiga aylangan. Alpomishning adabiy qiymati, faqat bir qahramonlik hikoyasini taqdim etish bilan cheklanmay, balki Turkiy tilli xalqlarning qadriyatlari va madaniyatini saqlashda davom etadi.

Turk xalq adabiyotining eng mashhur eposlaridan biri *Dede Korkut Hikoyalari*'dir. XX asrda O'rta Osiyoda boshlangan va keyinchalik Anadoluyaigacha tarqalgan ushbu hikoyalar, O'g'iz turklarining hayoti va qahramonliklarini tasvirlaydi. Hikoyalar, tabiatdan tashqari kuchlar bilan kurashish, qahramonlik, xalq orasida birlik va hamjihatlik kabi mavzular atrofida shakllanadi. Dede Korkut, ushbu hikoyalarda nafaqat donishmand rahbar, balki xalqning qadriyatlarini himoya qiluvchi bir shaxs sifatida tasvirlanadi.

Qirg'iz turklarining mashhur *Manas eposi* ham Turk xalqlari orasidagi eng katta epik asarlardan biridir. Ushbu epos, Manas nomli qahramonning liderligida Qirg'iz xalqining dushmanlariga qarshi olib borgan kurashlarini bayon etadi. *Manas eposi* tarixiy hodisalar bilan ichki aloqada bo'lib, qahramonlik, xalqning birligi va ozodligi kabi umumbashariy mavzularni o'z ichiga olgan. Turkiy tilli xalqlar orasida eng uzun va keng qamrovli eposlardan biri hisoblangan *Manas*, an'anaviy epos an'alarining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

Turkiy tilli xalqlar adabiyotining yana bir muhim asari *Go'ro'gli eposidir*. turkmanlar orasida keng tarqalgan ushbu epos, Go'ro'gli nomli xalq qahramonining, zolim rahbarlarga qarshi olib borgan kurashini tasvirlaydi. *Go'ro'gli*, xalqning sevgan va zolimlarga qarshi bosh ko'targan qahramoni sifatida tasvirlanadi. Eposning nafaqat tarixiy, balki xalqning madaniy qadriyatlari bilan shakllangan tuzilishi mavjud. Aynan xalqning madaniy, etnik va ijtimoiy merosi orqali yaratilgan o'ziga xos bir jamiyat yoki tizimni anglatishi mumkin. Bu, o'z navbatida, an'alar, urf-odatlar, til, san'at va boshqa madaniy elementlarning jamiyat tuzilishida muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Zamonaviy davrda epos janri, an'anaviy hikoya shakllaridan o'zgargan holda roman, teatr va kino kabi yanada zamonaviy vositalar bilan ifodalana boshladi. Biroq, an'anaviy eposning asosiy unsurlari, qahramonlik va xalqlarning kurashi mavzulari, bu yangi shaklda ham davom etmoqda. Ayniqsa, turkiy tilli xalqlarning dostonlari, bugungi adabiyotda zamonaviy romanlar va kinoning muhim ilhom manbaiga aylangan.

Xulosa. Turkiy tilli xalqlar adabiyotida epos janri, xalqlarning madaniy kimligini, tarixiy kurashlarini va qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim adabiy janrdir. Alpomish, Dede Korkut, Manas va Go'ro'gli kabi dostonlar, ushbu an'ananing eng kuchli namunalarini tashkil etgan va Turkiy tilli xalqlarning tarixi va madaniyatiga yorug'lik tutgan. Epos, vaqt o'tishi bilan turli hududlarda va turli tarixiy davrlarda o'zgarishlar ko'rsatgan bo'lsa-da, xalqlarning qahramonlik hikoyalari va millatning birligini ta'kidlovchi mavzular, hali ham adabiyotning muhim bir qismiga aylangan. Turkiy tilli xalqlarning epos an'anasi, madaniy merosning saqlanishida va xalqlarning tarixiy kimligini tushunishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Саримсоқов Б. "Алпомиш" эпоси ҳақида уч этюд. - Тошкент: Фан, 1999-йил, 115-б.
2. Саримсоқов Б. Алпомиш – классик эпос намунаси. // Ўзбек тили ва адабиёти журнали, 1999, 3-9-б.
3. Thema larousse sanat ve kültür: Türk-İslam. // Milliyet, 1993, 57-b.
4. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзакии поэтикаси ижоди. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990, 253-254-б.
5. Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ. Akçağ, 1998. 95-b.